

azonosságtudat keresése (és az integráció) kérdéskörét. Az *Emlékkönyv* az említett két tárgykörben teljesíti legmegfoghatóbban a szamizdat irodalom hivatását: olyan kérdéseket tart napirenden, amelyek kiszorulnak a hivatalos nyilvánosságból.

A *Bibó Emlékkönyv* szamizdat kiadvány. Nem annak készült, szerkesztői benyújtották kiadásra a Gondolat Kiadónak, ahol viszonylag rövid idő alatt elutasították. A könyv ily módon gépelt példányokban kerülhetett – még csak igen kis számban – az olvasók kezébe. Szamizdat tehát, de szerzői nagyobbik része nemcsak megjelenik a hivatalos nyilvánosság publikálói sorában is, hanem élvezzi a legnagyobb mértékű hivatalos elismerést is, s a magyar szellemi élet mindenki által elismert tényezője. Nehéz kétségbevonni, hogy a gyűjtemény az olyan közös vállalkozások közé tartozik, amelyek tartalomjegyzékén „mindenki ott van, aki számít valamit”. Bibó teoretikusa volt a népi írók mozgalmának, református vallásos gondolkodóként is kitűnt, reprezentatív alakja a hazai jogbölcseletnek és a közigazgatás-tudománynak, számottevő publicistája a koalíciós időkbeli Parasztpártnak, az 1956-os kormány államminisztere, az 56-os ügy egyetlen formátumos korabeli teoretikusa. Mindezek a fontos áramlatok: népiek, ötvenhatosok, parasztpártiak, a református hitélet jelen vannak az *Emlékkönyv*-ben a már eddig is aktív máskéntgondolkodók mellett – és még olyan színárnyalatok is, amelyek Bibó személyéhez és életművéhez a fenti módon nem kapcsolódnak (elsősorban a határainkon túl élő magyar értelmiségre gondolok).

Seregszemle tehát a *Bibó Emlékkönyv*, és híd a magyar politikai máskéntgondolkodás közelebbi múltjából jövője felé.

A KÖTET SZERZŐI:

Andrásfalvy Bertalan (1951) néprajzos (Pécs); Bali Sándor (1923) szerszámlakatos; Beke László (1944) művészet-történész; Bence György (1941) filozófus; Berkovits György (1940) szociológus; Bertalan László (1941) szociológus; Bojtár Endre (1940) irodalomtörténész; Csalog Zsolt (1955) író, szociológus; Csoóri Sándor (1930) író; Csurka István (1934) író; Csűrös Miklós (1944) irodalomtörténész, kritikus; Dalos György (1943) író; Domokos Mátyás (1928) kritikus; Donáth Ferenc (1913) közgazdász; Duray Miklós (1945) geológus (Pozsony); Éliás József (1914) ref. lelkész (Debrecen); Endreffy Zoltán (1944) filozófus; **Eörsi István (1931) író**, Erdei Sándor (1915) újságíró, kritikus; Erdélyi Ágnes filozófus; Fazekas László (1924) író, Fekete Gyula (1922) író; Fodor András (1929) író; Fügedi Erik (1916) történész; Gáli József (1930) író; Gelléri András (1938–1980) vegyész; Göncz Árpád (1922) író; Granasztói György (1938) történész; Granasztói Pál (1908) építész, író; Halda Alíz tanár; Haraszi Miklós (1945) író; Hegedüs László (1936) műszaki szerkesztő; Horváth Barna (1896–1972) jogász; Illyés Gyula (1902) író; Juhász Pál (1944) szociológus; Kántor Lajos (1937) kritikus, irodalomtörténész (Kolozsvár); Kenedi János (1947) kritikus; Képes Géza (1909) író; Kis János (1943) filozófus; Kiss Ferenc (1928) irodalomtörténész, kritikus; Kiss Gy. Csaba (1945) irodalomtörténész; Kodolányi Gyula (1942) irodalomtörténész, író; Komlós Aladár (1892–1980) irodalomtörténész, író; Konrád György (1933) író; Kovács András (1947) filozófus; Kovács István (1945) irodalomtörténész, író; Krokovay Zsolt (1946) filozófus; Lakatos István (1927) író; Litván

[...]

politikai hatalomhoz való viszony, az értelmiség és a szembenállást választó ellenzék által követett vagy követendő magatartás kérdéseiben.

– Konstruktív attitűd: Kodolányi,

– Autonóm gondolkodási státuszra vágyó: Granasztói,

– Ellenséges, gyűlölködő szembenállás: Konrád; és ezek között még több fokozat. Oltványi, Bertalan: elutasítják a vezetés hamis realizmusát is, de az ellenzék duzzogását, ádáz próféataságát is.

„A kötet ellenzéki szerzői szövegszerűen is bizonyítható előkészítő munka eredményeképpen összehangolt álláspontot képviselnek mind Bibó István életművének megítélésében, mind a bibói szellemi hagyaték egyes elemeinek politikai törekvéseik céljaira való felhasználása tekintetében. Bibó István életútjának tanulságaira hivatkozva megkérdőjelezzük társadalmunk egész, 1945 óta megtett történelmi útját Főbb állításai a következők:

A szocialista rendszer Magyarországon, de más közép-kelet-európai országokban is, illegitim. Legalitását a fordulat évében vesztette el, mert a demokratikus kísérletek szétzúzásával (szovjet szuronyok árnyékában) puccs zajlott le, s egy kisebbség erőszakosan magához ragadta a hatalmat. A kialakult totalitárius állam (mely egyes szerzők megfogalmazásában fasiszta rendszerekkel rokon) hazugságteremtő manőverezései a legkisebb mértékben sem élveztek és élvezik a nép erkölcsi támogatását, így hiányzik az uralmukat igazoló, legitimitást megteremtő közmegegyezés. A hatalomért cserébe a párt- és állami vezetés eladta a nemzeti függetlenséget s megakadályozta a nép szuverén jogainak érvényesítését vezetői megválasztásában. (Eörsi István azt a kérdést is fel-

teszi, hogy vajon Lukács György e hazugságteremtő taktikának „bűnrészes-e” vagy „balek áldozata” volt-e). A politikai vezetés e manőverezést leplező hatalmi ideológiaként a „felvilágosult paternalizmus” fordult: atyai gondoskodással dönt, választ és értékel minden kérdésben, amelynek eldöntésére egy egészséges társadalomban a közvetlen részvétel alapuló demokratikus társadalmi erők volnának hivatottak, s ígéreteinek teljesítését a távoli s igen bizonytalan jövőre hártja. A felszabadulás – melynek történelmi fordulat jellegében Bibó sohasem kételkedett – nem hozta meg a magyar nemzet számára a kelet-európai fejlődés zsákutcájából való kitörést. Egyesek szerint tulajdonképpen nem is tekinthető felszabadulásnak, ugyanis a két nagy alternatíva közül – amelynek pólusait nem a szocializmusban és kapitalizmusban, hanem a diktatúra és a demokrácia kategóriáiban vélik megtalálni – újra a diktatúra kerekedett felül, s nem sikerült, nem sikerülhetett a Bibó által felvázolt „harmadik út” lehetőségét sem megvalósítani.

A kötet ellenzéki szerzői 1956-ot forradalomként, egy „önérzetében mélyen megbántott nép elemi erejű felkelésé-
ként” rehabilitálják. 1956-ban szerintük kísérlet történt az 1948 előtti állapot, a demokratikus intézmények és a többpártrendszer visszaállítására, a jogfolytonosság megteremtésére. E demokratikus forradalmi kísérletet a szovjet csapatok vérbefojtották: intervenciójuk következménye a Kádár-kormányzat, amely ily módon az illegitim hatalomgyakorlás folytatása csupán. Időközben a Szovjetunió külpolitikája nem változott, nagyhatalmi, hegemonikus törekvései céljára a sztálini korszak óta változatlanul kiaknáz minden lehetőséget. Többen utalnak ar-

ra, hogy a jogtalanság mértékét nem csökkenti, tartalmán, lényegén nem változtat a 25 éves „látszat-liberalizálódás”, az életszínvonal viszonylagos emelkedése, ez ugyanis csak elodázza a szükség-szerű összeomlást... Az értelmiség a hazug, megtevesztő taktikázásban cinkosa lett a hatalomnak, mert úgy gondolta, hogy 48-at 67-tel is megvalósíthatja, ezért lemondott a demokratikus szabadságjogokról, a szuverenitásról és a függetlenségről, s egy új „kiegyezés” eszmei igazolójává vált...”

Cél: A politikai pluralizmus, többpárt-rendszer. Mellébeszél, aki „a magukat szocialistának nevező rendszerek kerekein belül orvosolható problémákról értekezik.”

„A jelen helyzetben.... Közös, »minimális« programjuk, hogy »bármilyen kis bázison«, a társadalmi erők »természetes érdekviszonyainak« elkülönülése mentén teret kívánnak engedni a »közösségi magatartás egészséges fejlődésének«. E cél elérésére minden kisebbség (a nemzetiségek, a szegények, a cigányok, a zsidóság, a vallási csoportok) vélt vagy valós sérelmeinek, elkülönülési lehetőségeinek felkarolását vállalják és támogatják.”

E szerzők: Bence, Donáth, **Eörsi**, Gáli, Haraszi M., Kenedi, Kis, Konrád, Kovács A., Krokovay, Molnár Gusztáv (Bukarest), Radnóti, Ráz Pál, Szalai Pál, Saci [Szilágyi Sándor], Tamás Gáspár, Vajda.

Nem ennyire fekete, de majdnem: Erdélyi Á., Berkovits, Varga D., Csurka, Vargyas, Mészöly, Tordai, Gelléri A.

A kötet fő szerzőinek mondanivalójához különböző melléktémák kapcsolódnak, politikai szempontból ezek mindegyike problematikus.

- Bibó-mítosz (lásd korábban).
- Nacionalista elfogultság: Kiss Gy.,

Csaba, Kovács I., Duray M., Litván, Bojtár (szerinte vezetés és demokrácia, szabadság ügye nem találkozik).

- Zsidókérdés: Erdélyi Á., Márványi.
- Kisebbségek: Csalog, Vezér.
- Egyházügyi Hivatalról: Éliás J.
- Mezőgazdasági kisüzemekről: Juhász P.
- „Környezetvédő”: Endreffy.

Csoóri, Petri, Képes, Tornai versei Bibó sorsáért a szocialista rendszert teszik felelőssé.

Ellenzéki politikai mondanivalótól mentes, szaktudományos (konstruktív kritikai észrevételekkel): Niederhauser, Szűcs, Fügedi, Granasztói Gy., Oltványi, Csűrös, Fekete Gy., Kodolányi Gy., Kiss P., Németh L., Beke L., Bertalan.

A Bibó-émlékkönyv az értelmiség rossz közérzetének tükröződése. Erre a PB még vissza fog térni.

A Bibó Emlékkönyvvel kapcsolatos minőségileg új vonások:

1. Koalíciós jelleg. A szerzők között olyanok is vannak, akik eddig a realitások keretei között mozogtak.

A kötet megírásában való részvételt visszautasította: Czine, Hanák, Laczkó. Külön kiemelésre érdemes sajátossága a szerzői gárdának az 1956-os ellenforradalomban aktív szerepet játszókkollektív jelenléte (Bali, Donáth, Gáli, Göncz, Hegedűs L., Mérei).

4 nem magyar állampolgár.

A korábbi akciókkal szemben itt széles összefogás valósult meg.

Ugyanakkor a koalíciós platform töredezett, nem egységes.

2. Eddig: elméleti jellegű írások, cseh-szlovák szolidaritás (aláírás).

Most közvetlen belpolitikai kérdéseket elemeznek, sőt a hatalom és a párt politikai fővonalának alapkérdéseit boncolgatják – a szocialista fejlődés értékelése, [...]